

Annika Pant

Tartu ülikooli eesti ja soome-ugri
keeleteaduse magistrant

Üle saja aasta õigekeelsusprobleeme: *gi-/ki-*liite paiknemine asesõnade käänevormides

Kas kirjakeeles on korrektne *kellelegi*, *kellegile*, *kellelegile* või *kellegilegi*? Ilmselt meenub nii mõnelegi seda küsimust lugedes koolis kuulnud õpetus liite *-gi* asukohast sõnas „kass” alaleütleva käänevormide *kassilegi* ja *kassigile* näitel. Kas see omandatud tarkus kehtib aga ka *gi-/ki-*liiteliste asesõnade kohta? Eestikeelsete veebilehtede korpusel EtTenTen on lisaks vormidele *kellelegi* ja *kellegile* esindatud ka vormid *kellelegile* ja *kellegilegi*. Kuidas on olukord sõna *keegi* teiste käänevormide ning sõnade *miski* ja *kumbki* käänamisega?

Artiklis uurin¹ tänapäeva kirjakeeles probleeme põhjustavate *gi-/ki-*liiteliste² asesõnade käänamistava kujunemist, vormide kirjeldust õigekeelsusallikates ning käänevormide tegelikku kasutust. Materjali kogusin eestikeelsete veebilehtede korpusel EtTenTen³, kust otsisin asesõnade normingupäraseid⁴ ja argikeelseid vorme üheteistkümnes käändes alates sisseütlevast. Kokku analüüsisin nii kvalitatiivselt kui ka kvantitatiivselt

¹ Artikkel tugineb 2018. aastal Tartu ülikoolis kaitstud bakalaureusetööle „Asesõnade *keegi*, *miski*, *kumbki* käänevormide varieerumine eesti kirjakeeles”.

² Artiklis kasutan nimetust *liide* üldistavalt nii tuletusliite kui ka rõhuliite ehk kliitiku kohta.

³ <http://www.keeleveeb.ee/dict/corpus/ettenten/>

⁴ Norminguks nimetatakse õigekeelsusallikates sisalduvaid kirjakeeles aktsepteeritavaid keelendeid ning normiks mingil ajal mingis keelekollektiivis objektiivselt

1126 lauset. Analüüsi tulemusena selgus, et kuigi õigekeelsusallikate järgi peab liide korrektses kirjakeeles asetsema *keegi*, *miski* ja *kumbki* käänamisel alati käändevormi lõpus, on nende asesõnade käänamine keelekasutajatele juba üle saja aasta raskusi valmistanud. Korpuseuuringust ilmneb, et ligikaudu iga kuues vorm on moodustatud norminguvastaselt. Kas norminguvastasus sõltub asesõnast, käändevormist, vormimallist või millestki muust, tuleb järgnevalt vaatluse alla.

-gi/-ki seniseid käsitusi

Juba 1917. aastal osutas Aado Rull sellele, et vaidlus liite paiknemise üle käändelõpu ees või järel on kestnud kaua. Tema seisukoht oli, et *-gi*⁵ peab paiknema sõna lõpus, liite esinemist käändelõpu ees pidas Rull lubamatuks (näide 1). Ta mainis, et sageli esineb keeles vorme, kus liitele lisatakse veel mõni üleliigne lõpp (näide 2). Veelgi ebaharilikumaks pidas ta vorme, kus üks *-gi* lisati käändelõpu ette ning teine järele (näide 3). (Rull 1917: 86–87)

(1) Ometi ei tee ta viha *kellegile* (kellelegi) hirmu. – J. Mändmets „Meri”

(2) Ega nüüd sellega ometi *kuhugile* (kuhugi) saa. – J. Aavik „Ants Raudjalg”

(3) Mitte *millegistki* (millestgi) ei saa midagi. – J. Liiv „Elu sügavusest”

Rulli artiklist nähtub, et lisaks liite kasutamisele käändelõpu ees olid üle saja aasta tagasi levinud ka liidet topeldavad vormid (vt näide 3). Kõige vabameelsemalt on *gi*-liiteliste asesõnade käänamisse keeleteadlase Paul Alvre sõnul suhtunud Andrus Saareste, kes esitas „Eesti keele mõistelises sõnaraamatus” võrdsetena tänapäevase normingu pärased vormid ja sellised vormid, kus liide esineb enne käändelõppu. (Alvre 1980: 539) Seejuures esitas ta inversioonivormid⁶ koguni esikohal, näiteks *ei anna seda kellegile e kellelegi* (Saareste 1958: 671). Saareste tõstatas ka küsimuse, kas ainult üks kasutusviisidest peab olema õige või võivad seda olla mõlemad. Olenemata eriarvamustest liite paiknemise kohta, pidas ka tema kahe *gi-/ki*-liitega või käände topeltmarkeerimisega kujusid,

eksisteerivate sõnade häälikuehitust, tähendusi ning sõnamoodustus- ja sõnamuutmismalle. (Erelt 2002: 35–36)

⁵ Aado Rull (1917: 84–86) pooldab kirjaviisi lihtsustamise ja ühtlustamise huvides ainult liitekuju *-gi* kasutamist.

⁶ Paul Alvre (1980: 539) nimetab *gi*-liite esinemist enne käändelõppu inversiooniks.

näiteks *midagistki, kedagit, kuhugile* ja *kuskiltki*, kirjakeeles vigasteks ja soovimatuteks. (Saareste 1923: 116–117)

Vabameelsest suhtumisest annab tunnistust ka Saareste 1923. aastal ilmunud artikkel „Kellele, mingit, kuskil”, kus ta arutleb selle üle, kas asesõnade *kes, kus, mis* puhul on õige kasutada kirjakeeles *gi-/ki*-liidet enne või pärast käändelõppu. Tema sõnul on tavapärane nii kõne- kui ka kirjakeeles asesõnu *keegi, mingi (miski), kuski* ja *kumbki* käänata nii, et liide esineb enne käändelõppu. Näiteks *kellegisse, kellegis, kellegist, kellegile, kellegil, kellegilt, kellegiks, kellegini, kellegina, kellegita* ja *kellegiga*. (Saareste 1923: 116)

Kõige kokkuvõtlikuma käsitluse *gi-/ki*-liite kohta esitas aga Joel A. Nevis (1984: 139), kes väitis, et rõhutatav *-gi/-ki* ja umbmäärastes asesõnades esinev *-gi/-ki* on kaks eri morfeemi. Tema sõnul on liitel asesõnades *keegi, miski* ja *kumbki* umbmäärane tähendus ning morfeem ei ole oma olemuselt kliitik, vaid tuletusliide, sest liitub enamasti tüvele. Selle ilmestamiseks võrdles Nevis omavahel küsivaid asesõnu *kes* ja *mis* ning umbmääraseid asesõnu *keegi* ja *miski*. Näiteks sõna *keegi* on vormiliselt identne küsiva asesõnaga *keski*. Asesõnale *kes* on lisatud vaid rõhutatav kliitik *-gi*. Ka tüvi *kee-* käändub (v.a nimetavas) täpselt samamoodi nagu *kes* ning mõlemal sõnal on ebareeglipärased omastava ja osastava vormid: *kelle, keda* ning *kellegi* ja *kedagi*. Nii nagu on leksikaliseerunud⁷ *kes*, on leksikaliseerunud ka *keegi*, sest need sõnad jagavad teatud vormiomadusi. Kuigi asesõnad *keegi* ja *miski* on vormiliselt identsed kahest morfeemist koosnevate kujudega *kes + -gi* (keski) ‘isegi kes’ ning *mis + -gi* (miski) ‘isegi mis’, ei ole nende tähendused samad: *keegi* ja *miski* on leksikaliseerunud ning väljendavad umbmäärasust. (Nevis 1984: 141–143)

***-gi/-ki* õigekeelsusprobleeme**

Kaksteist kõige olulisemat grammatikat ja käsiraamatut alates Karl August Hermannini esimesest eestikeelsest grammatikast 1884. aastal kuni 2007. aastal ilmunud „Eesti keele käsiraamatuni” näitavad ühtmoodi, et liide

⁷ Leksikaliseerumiseks nimetatakse muutust, mille käigus kõnelejad kasutavad mingis kindlas keelelises kontekstis süntaktilist konstruktsiooni või sõna uue tähendusliku üksusena, mille morfoloogilised ja semantilised omadused ei ole täielikult tuletatavad või ennustatavad konstruktsiooni koostisosadest või sõnamoodustusmallist. (Brinton, Traugott 2005: 96).

-gi/-ki asetseb asesõnade *keegi, miski ja kumbki* käänamisel alati sõna lõpus. Sealjuures on kaheksas grammatikas neist eraldi toonitatud, et liide lisatakse käändelõpu järele. Seega ainus normingupärane vorm alaleütlevas käändes on **kellelegi** (edaspidi **mall 1**), kus *-gi* paikneb käändelõpu järel.

Olenemata õigekeelsusallikate sätestustest nähtub Tiiu Erealti artiklist „Mis on eestlastele eesti morfoloogias raske?” (2002), Külli Habichti õppematerjalidest „Keelenõu õpetajatele” (2013), „Keelenõuandeid eesti keele riigieksami vaatepunktist” (2014) ning EKI keelenõuvakast, et mainitud asesõnade käänamine valmistab keelekasutajatele endiselt raskest. Registreeritud vormieksimustest ja õigekeelsusallikates kirjeldatud norminguvastastest vormidest ilmnes kolm norminguvastast struktuuri: **kellegile** (edaspidi **mall 2**), kus *-gi* paikneb käändelõpu ees, **kellelegile** (edaspidi **mall 3**), kus topeldatakse käändelõppu, ning **kellegistki** (edaspidi **mall 4**), kus topeldatakse liidet.

Asesõnade *keegi, miski ja kumbki* käändevormide kasutus korpusetektides

Korpuseuuring keskendus eelmises osas nimetatud neljale mallile. Kõige enam esines korpuses sõna *keegi* vorme, kokku 43 306 korral. Normingupäraseid vorme oli kõigis vaadeldud käänetes kokku 81,9%, enim neist saavas käändes (96,1%) (näide 4). Norminguvastaseid vorme esines kõigis käänetes kokku 18,1%, sagedasim oli **mall 2**, mida esines 17,6% (näide 5). Kõige rohkem olid norminguvastased vormid esindatud ilmaütlevas käändes (80%). Normingupäraseid vormid olid ülekaalus vaid sisseütlevas, seesütlevas, seestütlevas, alaleütlevas, alalütlevas, alaltütlevas, saavas ja kaasaütlevas käändes. Olevas ja ilmaütlevas käändes olid ülekaalus norminguvastased vormid ning rajavas käändes esinesid võrdselt normingupäraseid ja *-vastased* vormid (näited 6 ja 7). Kõik neli malli esinesid seestütlevas, alaleütlevas, alalütlevas, alaltütlevas ja saavas käändes. Käändelõppu ja liidet topeldavate mallide kasutust ilmestavad näited 8 ja 9 alaltütlevast käändest, kus nende esinemissagedus oli 0,1%.

- (4) Selle tulemusena leppisid nad keskpärase eluga ega saanud kunagi **kellekski** selliseks, kelleks nad olid tegelikult suutelised saama. (alkeemia.ee)

- (5) Ma elan üksi, ilma **kellegita**, kõik mu ümber on muutunud nulliks, must ümbris, kedagi ei näe. (luuletus.www.ee)
- (6) Pigem kahju sinu enda jaoks – sellised postitused ei jõua **kellenigi** ja süvendavad vaid su eksitust piibli sõnade imelisse jõudu. (www.ekspress.ee)
- (7) Oluline on teadmine, et su muusika jõuab **kellegini**, mitte ei lahustu ära kuskil massis. (ww.rada7.ee)
- (8) tõsi lugu et sina, kui omanik pead seda ise korras hoidma, keegi ei käse aga sina ei saa seda ka **kelleltki** teiselt nõuda. (juura.ee)
- (9) Loomulikult ei küsinud ma **kellegiltki** otse, see oleks tõenäoliselt mõjutanud vastust. (www.skeptik.ee)

Vormide esinemissageduselt teisel kohal oli korpusetekstides sõna *miski*, mille vaadeldavaid vorme esines kokku 21 421 korral. Sarnaselt sõnaga *keegi* esines ka sõnas *miski* kõige rohkem normingupäraseid vorme (92,9%). Norminguvastaseid vorme leidis kokku 7,1%. Enim kasutati norminguvastaseid vorme ilmaütlevas käändes (46%). Kõik norminguvastased vormid kuulusid selles käändes **malli 2** (näide 10). Kuigi kõigis vaadeldud 11 käändes olid ülekaalus normingupäraseid vormid, on oluline märkida, et rajavas käändes oli normingupärase ja -vastaste vormide osakaal vastavalt 57,9% ja 42,1% (näited 11 ja 12) ning olevas käändes 64,4% ja 35,6% (näited 13 ja 14). Sellised norminguvastaste käändevormide osakaalud viitavad leksikaliseerumisprotsessile, kus liidet ei ole võimalik enam tüvest eraldada ning seda tõlgendatakse pigem tuletusliiteks kui kliitikuks. Kõik neli malli esinesid seesütlevas, seestütlevas ja saavas käändes. Näited 15 ja 16 illustreerivad seestütleva käände liidet ja käändelõppu topeldavaid vorme, kus nende esinemissagedus oli vastavalt 0,3% ja 0,1%.

- (10) Varem sõin punapeeti ainult kas niisama keedetult ilma **millegita** või küüslauguga valmistatud salatina. (blog.maaleht.ee)
- (11) Nii füüsiline kui ka vaimne valu viivad **millenigi**, mis on kõrgem kõigest. (mulje.ee)
- (12) Kuidas saab **millegini** joosta, mis veel kohal pole? (www.poogen.ee)
- (13) Sellest hetkest alates, kui ta üldse ennast **millenagi** tundma või kuidagi reflekteerima hakkab. (www.looming.ee)
- (14) Ma vaatlen seda usku tegevusena, mitte **millegina**, millest kinni hoida. (www.via.ee)

- (15) Laps näeb isa igal õhtul ja igal hommikul, nii et pole **millestki** puudust tunda. (www.islam.pri.ee)
- (16) Teie analüüsisite seda trikki, ning tegelikult ei saanud mitte **millegistki** aru. (www.skeptik.ee)

Kolmest uuritud sõnast esines korpuses kõige vähem vorme asesõnast *kumbki*, kokku 4332 vormi. Sarnaselt kahe eelneva sõnaga olid ülekaalus normingupärased vormid, mida esines kokku 94,8%. Kõige rohkem normingupäraseid vorme (kõigis 100%) esines saavas, olevas ja ilmaütlevas käändes. Selle osakaalu tõlgendamisel on oluline tähelepanu pöörata aga asjaolule, et olevas käändes (näide 17) esines ainult üks vorm. Norminguvastaste mallide osakaal oli kokku 5,2%, millest 4% moodustas **2** (näide 18) ning 1,2% **mall 3**. Kõige rohkem norminguvastaseid vorme (100%) esines rajavas käändes (näide 19). Ka siin on oluline tähele panna, et absoluutarvudes esines ainult kaks käändevormi. Sõna *kumbki* analüüsisist selgub kõige paremini ka käändelõppu ja liidet topeldavate vormide ebaökoonoomne struktuur ja sellest tulenev haruldus, sest korpuses ei kajastunud **mall 4** käändevormides kordagi. See-eest esines **malli 3** seesütlevas, alaleütlevas ja alalütlevas (näide 20) käändes, kus käändevormide osakaal oli 0,2–2,6%.

- (17) Praegu veel mitte **kummanagi**. (start.artun.ee)
- (18) Mingit ökonoomsuse imet ei maksa **kummagilt** loota. (www.auto24.ee)
- (19) Tallinna lennujaam on vaid 20-minutilise autosõidu kaugusel, reisisadama ja raudteejaamani jõuab minna ka jalgsi – **kummagini** on vaid kilomeeter. (www.carlsonwagonlit.ee)
- (20) Selge ka see, et **kummalgil** juhul saaksime mõlemad karistada, kui kohalike seaduste või tavade vastu eksiksime. (www.ekspress.ee)

Uurimuse tulemusena selgus, et kõigis kolmes asesõnas olid ülekaalus normingupärased käändevormid: sõnas *keegi* 81,9%, sõnas *miski* 92,9% ja sõnas *kumbki* 94,8%. Seega on sõnade *miski* ja *kumbki* käändevormide normingupärane kasutus mõnevõrra suurem kui sõnal *keegi*. Kõigis käänetes esines kõige enam normingupäraseid vorme saavas käändes: sõnas *keegi* 96,1%, sõnas *miski* 97,2% ning sõnas *kumbki* 100%. Enim norminguvastaseid vorme esines sõnades *keegi* ja *miski* ilmaütlevas käändes (vastavalt 80% ja 46%) ning sõnas *kumbki* rajavas käändes

(100%). Kõigis sõnades kokku esines normingupäraseid vorme 86,1% ning norminguvastaseid ligikaudu 14%. Kõigis sõnades olid madalaima esinemissagedusega käänded rajav ja ilmaütlev. Sõnas *keegi* oli nende osakaal ümardatult 0%, sõnas *kumbki* vastavalt 0% ja 0,1% ning sõnas *miski* 0,2%. Lisaks esinesid sõnas *miski* rajava ja ilmaütleva käändega võrdselt veel alaltütlev ja olev kääne ning sõnas *kumbki* rajava käändega võrdselt olev kääne. Sõnade *keegi* ja *miski* esinemissageduse tulemuste põhjal saab järeldada, et mida väiksem on käänevormide esinemissagedus, seda suurem on vormide norminguvastane kasutus. See üldistus ei kehti aga sõnas *kumbki*, sest rajavale käändele esinemissageduselt järgnevas olevas (0%), ilmaütlevas (0,1%) ja saavas (0,2%) käändes ei esinenud ühtki norminguvastast vormi.

Kokkuvõtteks

Kuigi olulisematest grammatikatest ja käsiraamatutest ilmneb, et liide *-gi/-ki* peab asetsema asesõnade *keegi*, *miski* ja *kumbki* käänamisel alati sõna lõpus, moodustatakse ligikaudu iga kuues vorm norminguvastaselt. Tuginedes Joel A. Nevise käsitlusele, võib nende vormide norminguvastast kasutust põhjustada see, et keelekõnelejad tajuvad asesõnu *keegi*, *miski* ja *kumbki* leksikaalse tervikuna. Neis asesõnades on liide *-gi/-ki* leksikaliseerunud aja jooksul tüve osaks ning asesõnad on omandanud umbmäärase tähenduse. Käändelõppu või liidet topeldavate vormide kasutuse otsene põhjus uurimusest ei selgunud, kuid see võib olla seotud kontekstilise lisarõhutusega. Seega on vastus artikli alguses esitatud küsimusele järgmine: ehkki siiani on kirjakeeles ainus korrektne vorm **kellelegi**, on **malli 2** järgi moodustatud praegu norminguvastased kujud vormimoodustuslikult loomulikud, mistõttu oleks võib-olla aeg kehtiv reegel kriitiliselt üle vaadata.

Viidatud kirjandus

- Alvre, Paul 1980. *gi*-liitelisist pronoomeneist. – Keel ja Kirjandus 9, 539–543.
- Brinton Laurel J., Elizabet Closs Traugott 2005. *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EKK = Ereht, Mati, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <https://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?id=106&p=3&p1=1>.

- Erelt, Tiiu 2000. Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske? – Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; <http://keeleabi.eki.ee/artiklid2/morfoloogia.html>.
- Erelt, Tiiu 2002. Eesti keelekorraldus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Habicht, Külli 2013. Keelenõu õpetajatele. Õppematerjal. Tartu.
- Habicht, Külli 2014. Keelenõuanded eesti keele riigieksami vaatepunktist. Õppematerjal. Tartu.
- Hermann, Karl August 1884. Eesti keele Grammatik: Koolidele ja iseõppimise tarwis kõikidele, kes Eesti keelt õigesti ja puhtasti kõnelema ja kirjutama tahavad õppida. Tartu.
- Keelenõuvakk; <http://keeleabi.eki.ee/index.php?leht=4&act=2&vld=37>.
- Nevis, Joel A. 1984. A Non-endoclititic in Estonian. Ohio: The Ohio State University.
- Rull, Aado 1917. Kaaslõpp -gi ja ta kidurad kaimud. – Eesti Kirjandus 2, 82–88.
- Saareste, Andrus 1923. Kellele, mingit, kuskil. – Eesti Keel 4, 116–117.
- Saareste, Andrus 1958. Eesti keele mõisteline sõnaraamat I. Stockholm: Vaba Eesti.

Allikad

EtTenTen; <http://www2.keeleveeb.ee/dict/corpus/ettenten/about.html>.

OK